
Az óvodakert kialakulása és története a századfordulóig

GELLÉR ZITA

A kisgyermekes iskolás kor előtti intézményes nevelésére már a XVII.-XVIII. században találkozhatunk kezdeti próbálkozásokkal Európa több államában és Amerikában. Ezeket az intézményeket a munkát vállaló családanyák kényszerültek igénybe venni, mivel másképp nem tudták megoldani gyermekeik napközbeni elhelyezését. (A gazdagabb, polgári családokban nem jelentett gondot a gyermekek elhelyezése, mivel a családanya többnyire otthon maradt és a gyermekek mellé dajkát, nevelőnőt is tudtak szerződtetni.) A kisgyermekes elhelyezése iránti tömeges igény azonban az iparosodás fejlődésével jelentkezett; elsőként Európa iparilag legfejlettebb országában, Angliában.

A dame schooltól az infant schoolig

Az intézményes gyermeknevelés legkezdetibb formája az Angliában kialakult ún. *dame school* volt: ezekben egy – általában idősebb – asszony felügyeletére bízták a gyermekeket. A *dame school*ok kevés kivétellel sötét, börtönszerű helyiségek voltak. Az angol *dame school*hoz hasonló intézményként működtek Hollandiában a *játékiskolák* és Olaszországban a *scuola delle maestre*, *scuola delle creature* néven kialakult elő-iskolák. Bár ezek „...többnyire tágasak, játszótérrel vagy kerttel azonban soha nincsenek ellátva.” (Joseph Wertheimer tudósítása 1828-ból.)

Az óvodák kialakulása felé vezető úton előrelépést jelentett Jean Frédéric Oberlin tevékenysége. Az elzászi protestáns lelkész újfajta iskolarendszert alakított ki. Ennek legalsó foka az ún. *kötőiskola* volt, melyben a 3-7 éves gyerekeket gondozták és nevelték. Nevét onnan kapta, hogy fiatal lányok segítségével kötni tanította a kisgyermekeseket (ezzel megkezdődött a textilipari munkák meghonosítása Ban de la Roche-ban). A gyerekek a vezetőnővel „...sok időt töltöttek játékkal, jó idő esetén a szabadban sétákkal, kirándulásokkal, de ugyanakkor minden alkalmat megragadtak, hogy gyarapítsák a gyermekek ismereteit. A sétákat, kirándulásokat is arra használták fel, hogy a gyermekek megismerjék a természeti jelenségeket, a fákat, virágokat.” Itt találkozhatunk először a kisgyermekes környezeti nevelésének gondolatával.

Az óvodai mozgalom fejlődéséhez a kiinduló pontot Robert Owen *infant school*-ja adta. A később utópista szocialistaként ismertté vált Owen a skóciai *New Lanarkban* 1816-ban alapította az első *infant school* („kisgyermek-iskolát”), melynek első lépése egy szabadtéri játszótér létrehozása volt – valószínűleg 1812-13-ban. Az első óvoda megépítése tehát a játszótérrel kezdődött, amihez később építettek egy fedett részt, „ahová rossz időben húzódnak gyermekek.”

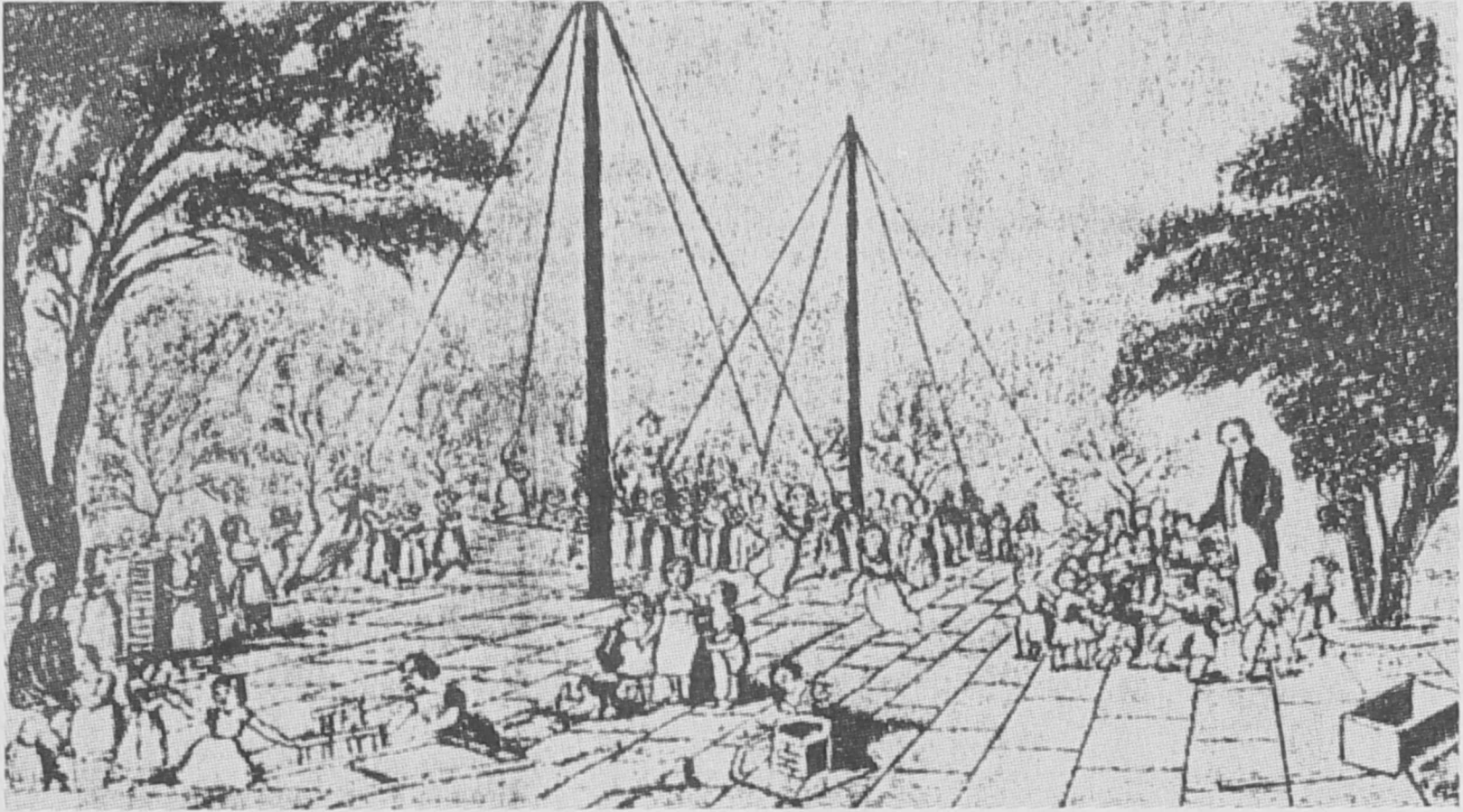
Az óvoda – illetve játszótér – feladatáról maga Owen írja: „A játszóteret éppen azért állítottuk fel új intézményünk területén, hogy megakadályozzuk, és amennyire lehet, el-lensúlyozzuk azokat a korai káros hatásokat, amelyek a szegény és munkásgyermekesek kisedés korokban fenyegetik. Ez a játszótér fogadja be a gyermekeket, mielőtt egyedül járnunk tudnak, és itt felügyelet és gondozás alá kerülnek.”

Magáról a játszótérrel mindössze egy rövid említést tesz Henry Grey Macnab, aki 1819-ben készített jelentést a New Lanark-i telepről: „... [A gyermekek] a fennmaradó idő-

ben teljes szabadságban szórakozhatnak egy nagy kövezett udvaron az Intézet előtt egy fiatal nő felügyelete alatt...”

Az infant school legfontosabb eleme volt a játszótér; Owen a játszóteret tekintette az infant school központi elemének, a játékot a gyermekek fő tevékenységének. A játszótér nemcsak az időtöltés és a szabadban tartózkodás színhelyeként volt fontos Owen nevelési koncepciójában, hanem olyan helynek tekintette, ahol a legjobban kialakulhatnak a gyermekek társas kapcsolatai; ahol elsajátíthatják a társadalmi együttélés szabályait; ahol a játék során a jellem formálódik.

Egy másik infant school – a spitalfieldsi – játszóteréről valamivel részletesebb leírás maradt fenn: „A játszótér, akárcsak New Lanarkban, kövezett volt, helyenként fákkal beültetve, virágoskerttel övezve. A játszótéren körhinták és más eszközök álltak a gyermekek rendelkezésére.” (*Wilderspin: Infant Education*)

1. ábra
Játszótér az infant schoolban

A spitalfieldsi infant school vezetője, Wilderspin is az infant school elengedhetetlen elemének tartja a játszóteret, de mindenekelőtt azért, mert ezzel távol lehet tartani a gyerekeket az utcától, ahol a déli szünetben játszótér híján kóboroltak volna.

Az első infant schoolokat továbbiak követték, de a szervezett infant school mozgalom elterjedését csak az *Infant School Society* 1820-as megalakulása tette lehetővé, mely a mozgalom anyagi támogatását is biztosította.

Óvodai kezdeményezések Európában

A Nagy-Britanniában kialakult infant school mozgalom nagy hatással volt az európai kontinensre is. A XIX. század első felére Nyugat-Európában is kialakult a kisgyermekek intézményes gondozásának és nevelésének szükséglete.

Elsőként Párizsban hoztak létre *salle d'asile* (asile = menhely) néven ilyen célú intézményt 1825-ben. Az elsőt továbbiak követték; Párizsban és más francia városokban, majd a Franciaországgal határos országokban. Az első svájci óvoda 1827-ben Genfben; az első belga óvoda 1828-ban Brüsszelben nyitotta meg kapuit.

Az óvodák elterjedését nagyban segítette a bécsi *Joseph Wertheimer*, aki 1826-ban Angliában megismerkedett az infant schoolok munkájával és német fordításban megjelentette *Wilderspin: Infant Education* című könyvét.

A könyv megjelenése ösztönözte Magyarországon is az első óvoda megnyitását: a *Brunszvik Teréz* által alapított óvoda 1828. június 1-jén Budán, a Mikó utcában nyílt meg. Ezt hamarosan követték további óvodák Budán, Pesten, Besztercebányán és Pozsonyban, Nagyszombaton és Kolozsvárott.

Az első magyar óvoda kertjéről a korabeli sajtó – nevezetesen a *Hasznos Mulatságok* 1829. második félévi 14. száma a következőképpen tudósít: „... van azonkívül egy árnyékos játszó hely, melly arra nézve van felállítva, hogy a' gyermekek testöket a' szabad levegőben is feléleszthessék 's megerősíthessék.”

Az első budai óvoda megnyitása nagy hatással volt a Habsburg-Monarchia egészére: 1830-ban jött létre az első óvoda Bécsben, majd Grazban és Linzben; 1829-ben Cremonában és 1832-ben Prágában.

A magyar óvodai mozgalom hatással volt Németországra is – részben a magyar óvodákról szóló beszámolók, részben Brunsvik Teréz németországi látogatása révén.

2. ábra

Német óvoda játszótere a XIX.sz. 30-as éveiben

Friedrich Fröbel hatása az óvodai mozgalomra

Az óvodai mozgalom fejlődésének új korszakát nyitja meg a német *Friedrich Fröbel*, akinek hatására a XIX. század második felében az óvodai nevelés új alapokra helyeződik.

Fröbel tevékenységének jelentősége abban áll, hogy elsőként alakított ki átfogó képet a kisgyermek iskoláskor előtti nevelésének szükségességéről; hangsúlyozta a játék és a testmozgás szerepét. Összekapcsolta az óvoda fogalmát a játékkal, szemlélődéssel és a tevékenységgel. Azt tartotta, hogy „... nemcsak ugrálásra és játékokra kell helyet biztosítani a szabadban, hanem [...] egy kertet is, ahová ki lehet őket engedni, hogy örülhessenek a fák, virágok, füvek látványának.”

Fröbel hatása – ha késleltetve is – az Újvilágban is jelentkezett. Hosszas küzdelem és vita után 1873 szeptemberében nyílt meg az első amerikai óvoda Saint Louis-ban.

Fél évszázaddal az első Fröbel-óvoda megnyitása (1840) után *Dömötör Géza*, az Országos Óvóképző-Intézet igazgatója, a *Kisdednevelés* szerkesztője tanulmányutat tett Nyugat-Európában, és tapasztalatait *A kisdedóvás ügye Európa főbb államaiban* címmel könyv formájában adta közre.

Könyvében több helyen találhatunk utalást a meglátogatott intézmények kertjeire is.

Szászországban „... a gyermekkertek [...] tágas kertekkel vannak ellátva, hol nyári időben a kisdedek a nap legnagyobb részét vigan játszódva töltik el. A kertekben, csaknem kivétel nélkül, el van kerítve a gyermekek számára egy homoktér, hol a mindenkor frissen és bő készletben tartott homokban a kicsinyek szabadon játszódhatnak.[...] A kert másik része parcellázva van, hol minden gyermek megtalálja a maga ágyacskáját a saját maga által ápolt növényekkel, miközben a természet csodás működését figyelemmel kísérheti.

[...] Épen ez képezi a Fröbel-féle gyermekkertek legerősebb oldalát, ez adja meg legnagyobb becsét.”

Hannover városában a gyermekkerteket általában Fröbel módszere szerint vezették. Itt azonban „... (az intézet) többnyire egy teremből áll és az intézet címének valódi gúnyjára még sok helyütt kert sem létezik, úgy, hogy pl. a város egy központi részében létező gyermekkertben a kisdedeket az emeleti ablakon át a szomszéd földszintes ház lapos tetejére vezetik sétálni.”

A *hollandiai* Anna-Paulowna-School Fröbel módszere szerint vezetett óvoda volt. Dömötör Géza leírása szerint tartozott hozzá „... egy terjedelmes kert, homokkal meghordott térrel és fedett csarnokkal. A homokban való szabad játszáshoz apró ásók, kapák és fedények tartatnak készen, melyekre, úgy látszik, Hollandiában, valamint egész Németországban nagy súlyt fektetnek.”

Belgiumban is Fröbel szellemében működő óvodákkal találkozott. A tanterv (!) előírta, hogy „A meddig az időjárás engedi, a gyakorlatokat, társalgást és játékokat szabad levegőben kell tartani. Szükséges ennél fogva, hogy minden kisdednevelő-intézet mellett egy megfelelő kiterjedésű kert legyen. Ennek egy része apró kertecskékre osztandó, melyeket a gyermekek művelnek. Ezen kis kertecskékben [...] megtanulnak észlelni, megszeretik a természetet; megismerik a munka becsét s ezenfelül tanyát üt lelkükben azon édes öröm és megelégedés érzete, mely kicsinyénél, nagynál a jól végzett munka után egyaránt be szokott következni.”

Ausztriában a csász. kir. vallás és közoktatásügyi miniszteri szabályrendelet (1872. évi 4.711. sz.) szabályozta a kisdednevelés ügyét. Ennek 7. §-a rendelkezett a kertről: „Alkalmatlan terméken kívül szükséges még egy eléggé tágas, barátságos és csinos tér a játékokra és a szabadban való mozgásra. Kivételek e szabály alól csakis nagyobb városokban és ezekben is csupán magángyermek kertekben engedhetők meg.”

A rendelet megvalósításáról csupán egy mondat szól: „A kertben vagy udvaron padok vannak elhelyezve s azonkívül legtöbb helyen egy kosárszerű hinta is található.”

Jellemzőbb volt azonban Dömötör Géza tapasztalata szerint, hogy a nagyobb városokban (Bécs, Prága, Brunn) az óvodák számára gyakran kertek nélküli emeleti lakásokat béreltek; ilyen sajnálatos példaként említi a bécsi és prágai „gyermekkertésznő-képezdek” minta-gyermekkertjeit is.

Az óvodák helyzete tehát országonként – sőt településenként – igen változatos képet mutatott. Tevékenységüket befolyásolták a területi elhelyezkedés által meghatározott keretek, a pénzügyi lehetőségek és – nem utolsósorban – az óvodákban dolgozó „gyermekkertésznők” képzettsége, rátermettsége, lelkesedése.

Magyarországon a '48-as szabadságharc bukása után a kezdeti biztató fejlődés megtorpant, pangás időszak következett. Az újabb fellendülés a XIX. század végén indult meg.

IRODALOM

Marga Arndt et al.: Der Kindergarten zweckmassig und schön. Volk und Wissen Verlag, Berlin, 1978.

H. Baeseler et al.: Spielanlagen für Kinder und Jugendliche. VEB Verlag für Bauwesen, Berlin, 1979.

Dömötör Géza: A kisdedóvás ügye Európa főbb államaiban. Pesti könyvnyomda-részvénytársaság, Budapest, 1890.

Heribert Mörsberger et al.: Der Kindergarten 1. – Der Kindergarten in der Gesellschaft. Verlag Herder, Freiburg, 1978.

Michael Steven Shapiro: Child's Garden The Kindergarten Movement from Froebel to Dewey. The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1983.

Vág Ottó: Az óvodai nevelés kialakulása. Tankönyvkiadó, Budapest, 1969.

Vág Ottó et al.: Brunszvik Teréz pedagógiai munkássága. Tankönyvkiadó, Budapest, 1962.